

„მეორე განმარტების“ განმარტება

(კომუნისტ. რედაქციის)

გრ. რომაქიძის და ივ. გომარტელის ლექსების შესახებ ამას წინააღმდეგობა, № 239) ვსწერდით: „გრ. რომაქიძემ ივ. გომარტელის მიხედვით კავშირით დააკავშირა ისტორიული პირობები, საზოგადოებრივი გარემო და მგონის პოეზიის და სულიერ დრამის შინაარსი“. გარდა ამისა ვამბობდით: „ინისი აღიარება, რომ სოციალ-პოლიტიკური წყობილება ლოდიკურად არის დაკავშირებული „მარადისობის“ და „ამოების“ პრობლემასთან, შეუძლებელია მეთქი“.

გრ. რომაქიძემ თავის საპასუხო წერილში (დროება № 240) განმარტება, რომ ლექსის დროს, სხვა და სხვა მიზეზების გამო, მან სასტუდენტო ვერ განაფიქრა თავისი აზრი და რომ ეს აზრი არსებითად ამგვარია: „მგონის და ეროვნული სხეული ორგანიზაციად არიან ერთი მეორესთან დაკავშირებული. ყოველი მგონის ინდივიდუალობა, და როგორც ამგვარი, განუმეორებელია, განსაკუთრებული, განცალკევებული; მას საკუთარი ბუნება აქვს, რომელიც სხვისგან არ გამოიყვანება და არც სხვად დაიყვანება. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი არ არის მოწყვეტილი: პირიქით, იგი შესხეულვებულია მსოფლიოსთან და უხვდება თავის ბუნებისა და მსოფლიოს განსაზღვრულ ფარგლებში. აქედან მისი შემოქმედება ორი თვალსაზრისით უნდა იხილებოდეს: აბსოლუტურით და ისტორიულით. აბსოლუტური თვალსაზრისით ფაქტად აღნიშნავს მგონის ბუნებას, მის ერთხელ მოცემულ და განუმეორებელ ინდივიდუალობას; ისტორიული თვალსაზრისით მიზეზებრივ ხსნის, თუ რომელი განსაზღვრული წრეში მხილდებოდა (და არა იქმნა) მისი ბუნება. ამანარადვე შეგვიძლია განვიხილოთ ბარათაშვილიც. იგი თავის გენიალურ ბუნებით წინააღმდეგობა მის თანადროულ ქართველობას, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იგი მთელის თავის არსებით ქართველობის, როგორც სულიერ ერთეულის, სხეულს ეკუ-

თვითა. მისი ბუნება, რასაკვირველია, განსაკუთრებული, სხვით გამოუყვანელი იყო, მაგრამ იგი ერთადერთად, მხილდებოდა ეროვნულ სახელებში“.

გრ. რომაქიძის განმარტება ნათელია და ზემოთხსენებულ არის გარკვეული ის, თუ რა უნდა ეთქვას ლექსის და რა ხასიათისა მისი აზრით, ბარათაშვილის პოეზიის გენეზისის საკითხში. მაგრამ ამ აზრის გარკვეულობა მხოლოდ ამ მხრივ დამაკმაყოფილო. არსებითად კი მე ვერ გავყვები გრ. რომაქიძის აბსოლუტურ ფარგლებში და აბსოლუტურ თვალსაზრისით ვერ განვიხილავ პოეტის შემოქმედების ნიშნულს. მე არ მაკმაყოფილებს ივ. გომარტელის მატერიალიზმი და ვამბობ, რომ მატერიალური ფაქტორი სამყოფი არ არის პოეზიის ხასიათის გაგებისათვის და რომ მატერიალური გარემო არ ჩაითვლება იმ მთავარ ღერძად, რომელიც ჰქონდა პოეზიის შინაარსს. მაგრამ არ შემიძლია მივიღო გრ. რომაქიძის ორი საზრუნო, ორი კრიტერიუმი—ერთი აბსოლუტური, მეორე ისტორიული. მზად ვარ ვაღიარო კრიტერიუმი „ისტორიული“, ხოლო ამ „ისტორიული“ ჩემი შეგნებით. უნდა შევადაროთ გრ. რომაქიძის მატერიალური გარემო (პოლიტიკური ფორმა მმართველობისა და საწარმოო ძალთა ურთიერთობა), ისე ყოველივე ის, რაც ამ გარემოს გარეშე აღმოცენებული, ხოლო რასაც პოეტის სულიერ ვიზარებაზე აქვს გავლენა—კაცობრიობაში დამკვიდრებული ფილოსოფიური, რელიგიოზური და ესტეტიკური აზრები. ასე რომ, განსხვავება ჩემი და ივ. გომარტელის პოეზიისა ის არის, რომ მე „ისტორიული პირობები“ უფრო ფართოდ მაქვს განმარტებული, „ისტორიული“ ჩასვლილი მაქვს რთული კომპლექსი მატერიალურის და იდეალურის ძალებისა, რომელნიც მოქმედებენ ადამიანის ბუნებაზე. გრ. რომაქიძის კი არ ვეთანხმები იმაში, რომ არა მსურს ვაღიარო საზღვარი ემპირიულის მოვლენათა და ადამიანის პიროვნებას არ ვსაზღვრავ, როგორც ერთხელ მაკვლინო და განუმეორებელ ინდი-

ვიდუალობას, რომელიც არა ისტორიულის, არამედ აბსოლუტური საზომით უნდა იზომებოდეს.

მაშ თუ მაგრამ, იტყვიან მკითხველი, თქვენთვის უნდა არსებობდეს მიზეზებრივი კავშირი ფართოდ განმარტებულ „ისტორიულ“ ანუ, უკეთეს ვთქვათ, ემპირიულ ფაქტორებისა და რა საზღვრულ ხასიათის, ვსთქვათ, განათავსების პოეზიის შორის. ემპირიკა ლოდიკურად ყოველი დაკავშირებული „მარადისობის“ და „ამოების“ პრობლემასთან. ამ აზრის წინააღმდეგი არა ვარ. ჩემ ხელთ სხვა საზომი არ არის პოეზიის და სოციალის პრობლემების განმარტებისათვის. მაგრამ, ვაღიარებ რა ამ საზომის და ამ კრიტერიუმის სარგებლობას კვლევის დროს, არ შემიძლია ამავე დროს არ ვაღიარო, რომ სხეული იარაღის საშუალებით ყოველივე ნათელი არა ხდება ჩემთვის პოეზიის და სოციალის პრობლემების განმარტებაში. რჩება რაღაც საიდუმლოება, რომელსაც ვერც ერთი სხეულის საშუალებით სინათლე არ ეფენება და გარკვეულობა არ ენიჭება.

თუ ეს ასეა, იტყვიან კიდევ მკითხველი, მაშინ ვაღიარებდი ხარ ალიაროთ გრ. რომაქიძის მიერ ნაჩვენები არა-ემპირიული საზომი კვლევისა. ამაზე ვამბობ ვადაქრით, რომ ვაღიარებდი სრულიად არა ვარ. თუ რომელიმე მოგუნა ემპირიულის კრიტერიუმით ვერ ირკვევა, ეს გარემოება სრულიად არ გვაყვარებს მიგმართოთ მეტაფიზიკურ ახსნას. ჩემი აზრი უფრო ვასახეობს ვადაქრა პატარა ხანს რომ შევჩერდეთ სოციალის წარმოშობის პრობლემის ემპირიულად. იგი აკვირდება ცოცხალ ორგანიზმს. ტრანსფორმაციის დახმარებით შეუწყველ ფაქტად არის აღიარებული ცოცხალ ორგანიზმების განვითარების უნარი. და ეს განვითარება იმ ხასიათისაა, რომ ორგანიზმი, თანდათან ვითარდება და ახალ სახეს იღებს. ზოლონტოლოგიას შემოუხვევებული აქვს ვრცელი სურათი ორგანიზმთა თანდათან განვითარებისა. ამ განვითარებას თითქმის ყოველი

მომენტი და ფაზა ნაჩვენები და შესწავლილი. და დღეს შესაძლებელი გახდა კავშირის გახმა რთულ ორგანიზმებისა და უსუსად ორგანიზმებს შორის. ემპირიულად დაშტკიცდება ის, რომ ადამიანის რთული სხეული წარმოადგენს ერთჯერებულ კოცხალ არსებისაგან და ეს ერთჯერადი კოცხალი არსება (პლაზმა) არის ის უშუალოდ და უუხეიერესი წინაპარი, რომელიც ჩიწერება ჩვენს გენეალოგიაში. როგორც ხედავთ, დიდი და გაბედული შრომა უკისრია მეცნიერებს იგი ცდილობს ცოცხალ ორგანიზმის განმარტების ამ ორგანიზმის განვითარების ისტორიის საშუალებით. თავის კვლევა-ძიებაში მან ერთჯერადებიანი არსება აღმოაჩინა. ხოლო აქ კი შესდგა. კარგი იყოს ეს სადა ორგანიზმი ის ორგანიზმი, რომლისგანაც წარმოიკვა რთული სხეული. მაგრამ თვით ეს სადა ორგანიზმი საიდან და როგორ-ღა გაჩნდა? აქ მეცნიერება გაჩუქებულია. მართალია, ქიმიკოსებმა ამუშავედნენ დღეს ეგრედ წოდებულ „ფიქსურ“ შემქმნელ ორგანიზმებს პრობლემას (გენერაციის სპონტანუ). მაგრამ თუნდაც რომ ქიმიურ ელემენტების შეხვედრით მოახერხოს ცოცხალ სადა ორგანიზმის შექმნა, სრულიად გამოუკვველი რჩება სხვა მხრე ამ საგნისა, — შესძლებს თუ არა ხელოვნურად დამზადებული ერთჯერადი განვითარების გზას დაადგეს და საიდუმლოებით არის მოცული ის კითხვა; განდგია თუ არა ამ ხელოვნურ მანქანაში ფიზიური სოციალური და შემოქმედება. მაგრამ, როგორც ვსთქვათ, შექმნება ამუშავებს ამ საგანს, ხოლო ჯერ ხნობით გენერაციის სპონტანუ კითხვა გამოუკვველი და პელი კითხვაა.

ყოველივე, რაც ვსთქვით, სპირა ჩემთვის იმ აზრის დასაბუთებად, რომ ემპირიული მეცნიერება თავის კვლევა-ძიებაში მიადგა ერთგვარ ზღუდეს, რომლისგანაც ვასჯილს ჯერ ხნობით ვერ ხედავს. მაშ თუ ზღუდა და ვასვალი არ არის, ვენ გამოვკვეთო, ამბობენ მეტაფიზიკები და ყოველივე ნათელი ვახდება თქვენთვის. მაგრამ, როგორც ვსთქვით, ადამიანის რაციონალიზმი,

კრიტიკულ პირობებში ჩაყენებული, ამგვარ სულმოკლეობას ვერ გამოიჩენს. აქვალ რაციონალურად ვერ აუხსნია მას სოციალის პრობლემა, არა-რაციონალურ საბუთს მის თვალში ფასი არ უნდა ჰქონდეს, რადგან ორში ერთია, ან რაციონალიზმი შეგნების საფუძველი, ან ისეთი რამ, რაც რაციონალიზმს ანგარიშს არ უწევს, — ინსტიქტი, ინტუიტივიზმი, ლინისტიკა და სხვა ამგვარი. თუ რაციონალურსა და ირაციონალურს შორის ბრძოლაა, ბრძოლა ეს ჯერ არ დამავრებულა და სანამ ირაციონალიზმი არ გამოვრავს რაციონალისზე, რაციონალიზმის მიმდევარი თავის ნიდავს არავის დაუთმობენ და არ შეიწყნარებენ სოციალის იმგვარ განმარტებას, რომელსაც ირაციონალური განმარტების ხასიათი აქვს. არ შეიწყნარებენ იმ შემხვევაშიც, თუნდაც რომ მათი რაციონალური განმარტება უძლური იყოს სოციალის საიდუმლოების ახსნის კითხვაში.

და რაც ვსთქვით სოციალის შესახებ, თქმის პოეზიის შესახებაც. განმარტებ პოეტის ღირსეულობა ემპირიულად. ასხენით პოეზიის შინაარსი ისტორიულად. ნათელი მგონის იმ კავშირს, რომელიც არსებობს „გარემოსა“ და პოეტის შემოქმედების შორის. სთქვით თუ გნებავთ, რომ ეს კავშირი მიზეზებრივია. და როდესაც ყოველივე ამას აღასრულებთ, მაინც დარჩება გამოუკვველი ერთი რამ—რთული ფიზიური შემოქმედება პოეტისა, დარჩება გამოუკვველი შემოქმედების საიდუმლოება და მისწრაფება „მარადისობისა“ და უსახელოდგობისადმი, რომელიც პოეტის შემოქმედების სფეროს შეადგენს. ეს ასეა, და მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც არ ვმბარობთ აბსოლუტურ საზომებს და ორტოლოგიურ არგუმენტებს შემოქმედებით პროცესის ასახსნელად. საიდუმლოების წინააღმდეგობა ვადაქრებ ვადაქრებ და თავი არ გვიან და ვისთან „სასწაულის“ აღიარებით. თუ გამოუკვველი გამოვკვეთო, ამბობენ მეტაფიზიკები და ყოველივე ნათელი ვახდება თქვენთვის. მაგრამ, როგორც ვსთქვით, ადამიანის რაციონალიზმი,

ვისი რიდი და ხათრი არ იცოდა და მეტად ფიცის ხასიათის ადამიანი იყო. ლაზარევის დანიშნულ დედოფლის გასცილებლად, რომელსაც ვადაქრებთალი ჰქონდა ნებით არას გზით არ წასულიყო და ყოველი მხრივ წინააღმდეგობა გაეწია, ადელი უსახელოდ იყო არა სასურველი შედეგი მოაყოლია. ასეც მოხდა.

ლამის ასე ათი საათი იქნებოდა, როცა ციციანოვის მიერ გაგზავნილი ლაზარევი მარამ დედოფალთან მივიდა. ლაზარევი თავდაპირველად მარამის სახლს ყოველივე შემოიარტა, რათა არავინ გაპარულიყო სახლიდან, შემდეგ რამდენიმე აფიკრით შევიდა დედოფალთან და მოახსენა: ყოველივე თქვენი განძრავა გამოქმედანდა და ამიტომ თქვენი დარჩენა საქართველოში შეუძლებელია, ხვალ დილით რუსეთში უნდა წაბძანდეთ, რისთვისაც განკარგულდება, ყველაფერი მზად იქნის თქვენ წასაყვანლად. მარამ დედოფალი თავის მეტად სანტერესო წერილშიც⁴, რომელშიც გულახდილად აღიარებს ყველაფერს, უარს-წყაფს — ლაზარეს არაფერი არ უთქვამს ჩემთვის რუსეთში წასვლაზე და შემოვიდა თუ არა ოთხის აფიკრით ჩემს ოთახში, სადაც იყვნენ დედაჩემი და მარამის სხვანი, სვეტ ქალები და მრავალი სხვანი, განკარგულბა მოახდინა, ყველანი გარედ გასულიყვნენ, რადგან ჩემთან რაღაც ბრძანება ჰქონდა ციციანოვისგან ვადამოსცემი. მე დავიხსენებ, მხოლოდ ვთხოვე ასლან უპირველეს ყოვლისა სრულს უპატიველობას იჩენდა დედოფლისადმი; გარდა იმისა, ლაზარევი არა-

მარიამი, უკანასკნელი დედოფალი საქართველოსი

გადაახდენინა და სიონის ტაძარში დაკრძალვინა, მაგრამ ვერაფერმა ვერ იმოქმედა ლაზარევის შურისანგულზე. უკვე დღებში მეფე გიორგი ჯარის კაცებს არა იზიარებდა ურბობით უგზავნიდა ღაზს, ზურგიელსა და ღვინოს, მაგრამ ლაზარევი მაინც წუწუნობდა და სჩიოდა—ჯარი მშვიტ-მწყურვალა და კრუპის მაგიერ ლობოს აძლევდნო. სულ არ შედიოდა საქართველოს გაქორწინებულს მდგომარეობაში და ვერ წარმოედგინა, რომ თვით მეფეს, ძალიანაც რომ მოეწონებინა, ყველაფრის ასრულება მაშინდელ საქართველოსათვის შეუძლებელი იყო. გაბრაზებულმა მეფემ ერთხელ კაცი ვაუგზავნა და ასე შეუთვალა, ოღონდ ნუ იჩივლებ კნორინთან და იმერატორთან და შენის მოთხოვნების ასასრულებლად შეიღის დავიარავებაც რომ დამპირდეს, უკან არ დავიხებო.

მაგრამ რამდენადაც მეფე სცილოდა იმის გულის მოგებასა და დაკმაყოფილებას იმდენად ლაზარევი უღარეს ურჩობას იჩენდა და არაფერს თხოვნას მეფისას არ ასრულებდა. მეფემ სთხოვა 400 ჯარის-კაცის ვაგზავნა გორში ბატონიშვილის იულონის წინააღმდეგ, მაგრამ ლაზარევი ყურით არ გაიბრტყა. მეფესა და კავალენსკის თითქმის პირდაპირ მტრობა დაუწყა. თავისი წერილებში კნორინთან დასცნობდა მეფეს და ასე ამბობდა, მისი ბრძანება არავის ეუბრება, მთელს ქალაქს განაგებს ორი სომეხი მელიქი და თუმანიშვილი. აქ ისევია მოწყო-

ბილი ყველაფერი, როგორც ჩვენს სამხარეთლოებში: ჩვენსა სულ „ხვალეს გიძახიან“, აქ კიდევ იქნებანა „საო“, ამიტომ არაფერი არა ეთოდება. კნორინგს სთხოვდა: მეფეს მისწერე, რომ მე უნტერ-ოფიცერი არა ვარ და ასე ნუ შექცევო და სხვა და სხვა.

როგორცა ჰხედავს მკითხველი, ახირებული კაცი ყოფილა ლაზარევი. მეფე გიორგიმ აღარ იცოდა, რანაირად ეცა პატივი, რა ნაირად დაეკმაყოფილებინა მისი მოთხოვნებიანი, ის კი გაიძახოდა, ისე შექცევა, როგორც უნტერ-ოფიცერისა. მეფემ თავისი შვილი იოანე მიუჩინაო, მაგრამ ვერც იმან დაამშვიდა „ამბოხის, მაშფოთარის და მოუსვენარი გული მიო“, ამბობს იოსელიანი. მუდამ ფიცხი და სსტიკი, ჯარის კაცებს იმდენად უღიჯოდ ექცეოდა, რომ იპარებოდნენ და მიიქცოდნენ ჯარის კაცები, რის გამოც მეფე იძულებული იყო ბრძანება გაეცა, ყოველგან შეეკრათ გზები გაქცეულთათვის.

მეფე გიორგი, რომ მიიკვალა, ლაზარევი ხომ პირდაპირ მტრობა დაუწყა იმის ოჯახობას, რის გამოც დედოფალი იძულებული იყო, საჩივარი აღეძრა იმის წინააღმდეგ, რაც დედოფალსა და იმის შვილებს მამული და ყმა ჰყავდათ, წართვა და არც მამულების შემოსავალს აძლევდა და არც დანიშნულს ჯამაგირს. წართვა სოფელი შილდა, რომელიც დედოფლის სრულს საკუთრებას შეადგენდა და რომლიდანაც მათედს მოსავლისას იღებდა. დედოფლისაგან გამოგზავნილს კაცებს, რომელთაც კნორინახული შეგაროვებს იქვე საკუთარ დედოფლის წისკვი-

ლებში შევადგენ, კირახულიც წაართვს და არც ნება მისცეს წისკვილებში დაფქვისა. სოფ. უჯაბაში, რომელიც მეფე გიორგიმ გააშენა, მისცა საგარეჯოს მოურავს; ვაგზავნა კაცები, საბძლები დააწვევინა და ვენახები და ხეხილი გაჩენინა.

გარდა ამისა, ლაზარევი იმერეთის ქვრივ დედოფალს ანას დაუახლოვდა და რასაც ის ეტყოდა და სთხოვდა, აუსრულებდეს არ უშვებდა; მხა დედოფლის ანასი თამაზ ორბელიანი, რომელმაც მეფე გიორგის უღალატა, რისთვისაც მეფე გიორგიმ თანამედრობობი ჩამოაგდო და მისი ადგილი, დემურხასალის მოურაობა, მარამ დედოფლის მამის გიორგი ციციშვილის მისცა, ელა ლაზარევი, დედოფლის ანას თხოვნით, კვლავ მოიწვია და დაუბრუნა დემურხასალის მოურაობა, ხოლო ციციშვილი ცარიელზე დასვა.⁵

ბევრს ამისთანა ოინს ჩადობდა ლაზარევი მეფე გიორგის ვადაქრებების შემდეგ, როცა შემთხვევით დროებით საქართველოს მმართველობა ჩაუგდო ხელში, მაგრამ ყველას ჩამოთვლით მკითხველს არ მოგაწყენთ.

აი, ასე იყო გამწვავებული დამოკიდებულობა დედოფლისა და ლაზარევის შორის, როცა ციციანოვი მინადო მარამ დედოფლის ტფილისიდან რუსეთში გადასახლება. რასაკვირველია, ასეთი დამოკიდებულობის კაცის დანიშნვა ამგვარ საძნელო საქმისთვის სრული შეცდომა იყო. ამითი ციციანოვი უპირველეს ყოვლისა სრულს უპატიველობას იჩენდა დედოფლისადმი; გარდა იმისა, ლაზარევი არა-

ვისი რიდი და ხათრი არ იცოდა და მეტად ფიცის ხასიათის ადამიანი იყო. ლაზარევის დანიშნულ დედოფლის გასცილებლად, რომელსაც ვადაქრებთალი ჰქონდა ნებით არას გზით არ წასულიყო და ყოველი მხრივ წინააღმდეგობა გაეწია, ადელი უსახელოდ იყო არა სასურველი შედეგი მოაყოლია. ასეც მოხდა.

ლამის ასე ათი საათი იქნებოდა, როცა ციციანოვის მიერ გაგზავნილი ლაზარევი მარამ დედოფალთან მივიდა. ლაზარევი თავდაპირველად მარამის სახლს ყოველივე შემოიარტა, რათა არავინ გაპარულიყო სახლიდან, შემდეგ რამდენიმე აფიკრით შევიდა დედოფალთან და მოახსენა: ყოველივე თქვენი განძრავა გამოქმედანდა და ამიტომ თქვენი დარჩენა საქართველოში შეუძლებელია, ხვალ დილით რუსეთში უნდა წაბძანდეთ, რისთვისაც განკარგულდება, ყველაფერი მზად იქნის თქვენ წასაყვანლად. მარამ დედოფალი თავის მეტად სანტერესო წერილშიც⁴, რომელშიც გულახდილად აღიარებს ყველაფერს, უარს-წყაფს — ლაზარეს არაფერი არ უთქვამს ჩემთვის რუსეთში წასვლაზე და შემოვიდა თუ არა ოთხის აფიკრით ჩემს ოთახში, სადაც იყვნენ დედაჩემი და მარამის სხვანი, სვეტ ქალები და მრავალი სხვანი, განკარგულბა მოახდინა, ყველანი გარედ გასულიყვნენ, რადგან ჩემთან რაღაც ბრძანება ჰქონდა ციციანოვისგან ვადამოსცემი. მე დავიხსენებ, მხოლოდ ვთხოვე ასლან უპირველეს ყოვლისა სრულს უპატიველობას იჩენდა დედოფლისადმი; გარდა იმისა, ლაზარევი არა-

ვისი რიდი და ხათრი არ იცოდა და მეტად ფიცის ხასიათის ადამიანი იყო. ლაზარევის დანიშნულ დედოფლის გასცილებლად, რომელსაც ვადაქრებთალი ჰქონდა ნებით არას გზით არ წასულიყო და ყოველი მხრივ წინააღმდეგობა გაეწია, ადელი უსახელოდ იყო არა სასურველი შედეგი მოაყოლია. ასეც მოხდა.

ლამის ასე ათი საათი იქნებოდა, როცა ციციანოვის მიერ გაგზავნილი ლაზარევი მარამ დედოფალთან მივიდა. ლაზარევი თავდაპირველად მარამის სახლს ყოველივე შემოიარტა, რათა არავინ გაპარულიყო სახლიდან, შემდეგ რამდენიმე აფიკრით შევიდა დედოფალთან და მოახსენა: ყოველივე თქვენი განძრავა გამოქმედანდა და ამიტომ თქვენი დარჩენა საქართველოში შეუძლებელია, ხვალ დილით რუსეთში უნდა წაბძანდეთ, რისთვისაც განკარგულდება, ყველაფერი მზად იქნის თქვენ წასაყვანლად. მარამ დედოფალი თავის მეტად სანტერესო წერილშიც⁴, რომელშიც გულახდილად აღიარებს ყველაფერს, უარს-წყაფს — ლაზარეს არაფერი არ უთქვამს ჩემთვის რუსეთში წასვლაზე და შემოვიდა თუ არა ოთხის აფიკრით ჩემს ოთახში, სადაც იყვნენ დედაჩემი და მარამის სხვანი, სვეტ ქალები და მრავალი სხვანი, განკარგულბა მოახდინა, ყველანი გარედ გასულიყვნენ, რადგან ჩემთან რაღაც ბრძანება ჰქონდა ციციანოვისგან ვადამოსცემი. მე დავიხსენებ, მხოლოდ ვთხოვე ასლან უპირველეს ყოვლისა სრულს უპატიველობას იჩენდა დედოფლისადმი; გარდა იმისა, ლაზარევი არა-

⁴ იხ. „დროება“, N 243.
⁵ Дубровинъ: «Георгій XII»

⁴ Акты арх. ком. т. I.

⁴ იხ. უქვემდებარებულნი მიხსენება გივიანთხისა აქტებში, ტ. II.
⁵ იხ. Дубровинъ „Закавказье“ 1808—1806 г.

